

بازنمود بومی‌گرایی در رمان‌های احمد محمود و نقاشی معاصر ایران

چکیده

ادبیات بومی نوعی از ادبیات است که شرایط زیستی و بومی یک منطقه، آداب و رسوم و عقاید و باورها، فرهنگ، مناسبات و روابط اجتماعی، مذهبی، زبان و گویش و غیره را که بر آن منطقه حاکم است، منعکس می‌سازد. گرایش به این نوع ادبیات در میان داستان‌نویسان معاصر فراوان دیده شده است. احمد محمود نویسنده برجسته رئالیست ایرانی است که توانسته به نحو مطلوبی عناصر بومی منطقه جنوب ایران را در آثار خود بازتاب دهد. آشنایی عمیق وی با فرهنگ مردم سواحل خلیج فارس و بهره گرفتن از عناصر بومی مناطق جنوب ایران، به‌ویژه زبان بومی این منطقه، آثار وی را از منظر ادبیات بومی و اقلیمی قابل تأمل کرده است. به همین دلیل جستار حاضر به بررسی شگردهای زبانی احمد محمود در بازنمود ادبیات بومی در رمان‌های «مدار صفر درجه» و «درخت انجیر معابد»، اختصاص یافته است. دستاورد پژوهش که به شیوه توصیفی-تحلیلی و با روش مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده، گویای این است که احمد محمود در این رمان‌ها با کاربرد زبان و گویش محلی که خود واژه‌ها و اصطلاحات محلی، لهجه محلی و کنایات و ضرب‌المثل‌ها را دربر می‌گیرد، زبان عامیانه، تکرار حروف و تشبیهات اقلیمی، ادبیات بومی خاص منطقه جنوب را منعکس کرده است. گرایش به بومی‌گرایی در نقاشی معاصر نیز کم و بیش مشهود است.

اهداف پژوهش:

۱. واکاوی شیوه انعکاس بومی‌گرایی درد و رمان «درخت انجیر معابد» و «مدار صفر درجه».

۲. بررسی بومی‌گرایی در نقاشی معاصر.

سوالات پژوهش:

۱. احمد محمود ادبیات بومی منطقه جنوب را در دو رمان درخت انجیر معابد و مدار صفر درجه چگونه معرفی کرده است؟

۲. بومی‌گرایی در نقاشی معاصر ایران چگونه نمود یافته است؟

کلیدواژه‌ها: ادبیات بومی، زبان و گویش محلی، زبان عامیانه، رمان مدار صفر درجه، رمان درخت انجیر معابد.

مقدمه

ادبیات بومی نوعی ادبیات است که ویژگی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی منطقه‌ای معین را بازگو می‌کند؛ به طوری که ویژگی‌ها خاص آن منطقه در مقایسه با دیگر مناطق باشد. سرآغاز شکل‌گیری این نوع ادبیات در ایران به دلیل تحولات سیاسی و اجتماعی و اقتصادی، به دهه سی بازمی‌گردد که در دهه چهل به اوج شکوفایی و پختگی خود می‌رسد. مهم‌ترین دستاورد ادبیات بومی، حاصل تلاش‌های نویسندگان جنوب کشور است. بزرگانی همچون: احمد محمود، سیمین دانشور، صادق چوبک و ... که داستان‌های آنان در زمینه فرهنگ و طبیعت متنوع جنوب ایران نوشته شده و شاخصه‌های گوناگونی مانند زبان و لهجه مردم، گویش‌های آنان، آداب و رسوم و باورهای آنان، وضعیت اقلیمی و آب‌وهوایی و جغرافیایی در جای‌جای ادبیات داستانی نویسندگان منطقه جنوب، قابل بررسی است. احمد محمود با استفاده از تکنیک‌های داستان‌پردازی و اقلیم‌نویسی، محیط طبیعی و اجتماعی شهر اهواز را در آثار خود منعکس نموده است، ضمن این‌که به آداب و رسوم و باورهای عامه، واژه‌ها و اصطلاحات محلی، حتی پوشش و خوراک و معماری هم پرداخته است. وی برای انعکاس ادبیات بومی این منطقه شیوه خاصی به کار برده است؛ به همین دلیل پژوهش حاضر، به شگردهای زبانی احمد محمود در بازنمود ادبیات بومی منطقه جنوب ایران با تکیه بر دو رمان مدار صفر درجه و درخت انجیر معابد اختصاص یافته است.

روش پژوهش در این پژوهش، بر مبنای هدف پژوهش، توصیفی - تحلیلی است و به بیان مهم‌ترین محورها، توصیف، تحلیل یافته‌ها با موضوع ادبیات بومی در رمان‌های احمد محمود با تکیه بر دو رمان درخت انجیر معابد و مدار صفر درجه می‌پردازد و در پایان نمودار آماری ترسیم می‌شود. جامعه آماری، این پژوهش رمان سه‌جلدی مدار صفر درجه (۱۳۷۲) و رمان دوجلدی درخت انجیر معابد (۱۴۰۰) است که هر دو از سوی انتشارات معین به چاپ رسیده‌اند. در رابطه با پیشینه این پژوهش باید گفت که شکری‌زاده (۱۳۸۶) در مقاله «ادبیات اقلیمی در رمان‌های احمد محمود»، بسیار گذرا و مختصر به بررسی عناصر بومی موجود در داستان یک شهر پرداخته است.

جعفری کاردگر و حیدری (۱۴۰۱)، در مقاله «بومی‌گرایی رئالیستی در اقلیم جنوب (مطالعه‌ی مورد پژوهانه: رمان داستان یک شهر احمد محمود)»، علاوه بر اینکه مطالبی کاربردی در مورد واقع‌گرایی بیان کرده‌اند، به کیفیت بازتاب عناصر رئالیسم بومی در رمان داستان یک شهر در خطه جنوب نیز پرداخته‌اند. این معرفی در دو حوزه ساختار و محتوا صورت گرفته است. پرهیزکار (۱۴۰۰)، در مقاله «بررسی ادبیات اقلیمی در رمان «هرس» اثر نسیم مرعشی»، شاخص‌های ادبیات اقلیمی مانند گویش، پوشش، غذا، آب‌وهوا، آداب و رسوم و باورهای محدوده جنوب غربی را در این رمان بررسی کرده است. قهرمان شیری (۱۳۸۴) در مقاله «آرمان‌ها و انگاره‌های اقلیمی در داستان‌نویسی جنوب»، داستان‌های جنوب را از نظر تکنیک و ویژگی‌های داستان‌نویسی مورد بررسی قرار داده است.

نتیجه‌گیری

ادبیات بومی، جلوه‌گاه باورها، آداب و رسوم، سنت‌ها، رفتارهای فرهنگی و اجتماعی منطقه‌ای خاص است که در آن می‌توان تأثیر محیط و عناصر بومی هر منطقه را دید. احمد محمود نویسنده‌ای از منطقه‌ی جنوب ایران است که واقعیت‌های جامعه خود را به شیوه‌ای هنرمندانه منعکس کرده است. وی در رمان‌های درخت انجیر معابد و مدار صفر درجه با بهره‌گرفتن از واژه‌ها و اصطلاحات محلی، لهجه محلی، کنایات و ضرب‌المثل‌های محلی و زبان عامیانه و تکرار حروف، از طریق زبان ادبیات بومی منطقه جنوب را منعکس کرده است. در هر دو اثر بعد از زبان عامیانه، بیشترین سهم زبان به لهجه و گویش محلی اختصاص یافته است. همچنین تشبیهات اقلیمی وی بیشتر متأثر از دریا و عناصر وابسته بدان است. فراوانی عناصر زبانی در دو رمان مدار صفر درجه و درخت انجیر معابد پررنگ‌ترین جلوه‌های بومی‌گرایی دو رمان را در زبان و لهجه بومی و لحن عامیانه جنوبی مورد استفاده اشخاص داستان می‌توان دید. حتی خود نویسنده، برخی از واژه‌ها بومی که در رمان به‌کاررفته را در پاورقی برای خواننده توضیح داده است. همه این موارد نشان‌دهنده علاقه شدید احمد محمود به اقلیم جنوب و تعصب وی به این منطقه است و سبب شده دو رمان مذکور به‌عنوان آثار برجسته ادبیات بومی جنوب ایران به‌شمار آیند. در نقاشی معاصر هنرمندان با رجوع به نقوش نگارگری، انتخاب مضامین ملی‌کهن، نوع پوشش و آرایش و انتخاب نقوش باستانی و تاریخی در تصاویر بومی‌گرایی را دنبال کرده‌اند.

فهرست منابع و مآخذ:

- آبرامز، مایر هوارد. (۱۳۹۴). فرهنگ اصطلاحات ادبی. ترجمه مهدی شهسواری. کرمان: خدمات فرهنگی کرمان، آقای، احمد. (۱۳۸۳). بیداردلان در آینه. تهران: به نگار.
- ابن خلدون، عبدالرحمن. (۱۳۷۹). مقدمه ابن‌خلدون. جلد ۱. ترجمه محمد پروین گنابادی. تهران: علمی و فرهنگی، انوشه، حسن. (۱۳۷۶). فرهنگ‌نامه ادب فارسی. تهران: چاپ و انتشارات.
- جوادی، آسیه. (۱۳۹۳). شناخت‌نامه جواد مجابی. تهران: فرهنگ معاصر.
- دستغیب، عبدالعلی. (۱۳۷۶). بسوی داستان‌نویسی بومی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۲). فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های فارسی. جلد اول، تهران: علم.
- رفایی، عادل؛ شادقزوینی، پریسا. (۱۳۹۶). «هویت‌گرایی فرهنگی در ادبیات کودک با ورود عناصر بومی در تصویرگری (با تأکید بر آثار پرویز کلانتری)». جلوه هنر، شماره ۱، ۴۷-۵۹.
- ریاحی، مریم. (۱۳۸۹). «مطالعه نمادگرایی و استفاده از نقشمایه‌های بومی در نقاشی معاصر- پروژه عملی: همگونی زن و طبیعت». دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- سپانلو، محمدعلی. (۱۳۵۸). گزارشی از داستان‌نویسی یک‌ساله انقلاب. اندیشه آزاد (نشریه کانون نویسندگان ایران).

- شکری زاده، سمیه. (۱۳۸۶). ادبیات اقلیمی در رمان‌های احمد محمود. مجله ادبیات داستانی.
- شیری، قهرمان. (۱۳۸۲). «پیش‌درآمدی بر مکتب‌های داستان‌نویسی در ادبیات معاصر ایران». نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی (تبریز)، ۴۶(۱۸۹)، ۱۴۷-۱۹۰.
- شیری، قهرمان. (۱۳۸۶). مکتب‌های داستان‌نویسی در ایران. چاپ دوم، تهران: چشمه.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۰). از زبان‌شناسی به ادبیات. جلد اول، چاپ دوم، تهران: حوزه هنری.
- گری، مارتین. (۱۳۸۲). فرهنگ اصطلاحات ادبی. ترجمه منصوره شریف‌زاده. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- گلستان، لیلی. (۱۳۷۴). حکایت حال (گفتگو با احمد محمود). تهران: کتاب مهناز.
- عبدی، صلاح‌الدین و طالبی، جواد. (۱۳۹۷). «بررسی تطبیقی بومی‌گرایی در رمان (مطالعه مورد پژوهانه: دو رمان «بین‌القصرتین» نجیب محفوظ و «داستان یک شهر» احمد محمود)». کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، شماره ۲۹، ۱۰۳-۸۳.
- محمود، احمد. (۱۴۰۰). درخت انجیر معابد. دو جلد، تهران: نشر معین.
- محمود، احمد. (۱۳۷۲). مدار صفر درجه. تهران: معین.
- مشتاق‌مهر، رحمان؛ و صادقی شهپر، رضا. (۱۳۸۹). «ویژگی‌های اقلیمی و روستایی در داستان‌نویسی خراسان». جستارهای ادبی، ۱(۱۶۸)، ۸۱-۱۰۸.
- مصاحب، غلامحسین. (۱۳۹۱). دایره‌المعارف فارسی. تهران: امیرکبیر.
- مقدادی، بهرام. (۱۳۷۸). فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی. تهران: فکر روز.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۷۶). ادبیات داستانی. تهران: سخن.
- میرصادقی، جمال؛ و ذوالقدر، میمنت. (۱۳۷۷). واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی. تهران: مهناز.
- ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۴۷). زبان‌شناسی و زبان فارسی. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- نوری، علی؛ و قره‌خانی، علی. (۱۳۹۰). «تشبیهات اقلیمی در داستان‌های شمال و جنوب ایران». پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی، ۵(۴)، ۱۷۵-۱۹۶.
- یاحقی، جعفر. (۱۳۷۵). چون سبوی تشنه. چاپ پنجم، تهران: جامی.